

Sammendrag

DET HAR VÆRT EN NEGATIV UTVIKLING siden 2014 mht. hvordan kunstnere oppfatter ytringsfriheten i Norge som i stor grad skyldes endringer i offentligheten og hvordan sosiale medier fungerer. Flere kunstnere enn tidligere oppgir å ha opplevd trusler og hatefulle meldinger i forbindelse med kunstneriske ytringer, og de mener at konfliktnivået i offentligheten virker innskrenkende på ytringsfriheten. Det har også vært til dels oppsiktsvekkende enkelthendelser der kunstens frie stilling og kunstneriske ytringers beskyttelse er blitt utfordret og begrenset. I særstilling er hendelsene rundt teaterforestillingen *Ways of Seeing* en påminnelse om hvor galt det kan gå, når politiske miljøer går hardt ut og høyt på banen overfor kunstverk og kunstnere. Den mest alvorlige enkelthendelsen med noe som minner regelrett om sensur skjedde imidlertid i filmfeltet i 2016, da dokumentarfilmen *The Magnitsky Act* ble tatt av plakaten på Kortfilmfestivalen i Grimstad fordi en amerikansk investor som ble portrettert i filmen truet med rettsak.

Spørreundersøkelsen som er utgangspunktet for rapporten, ble gjennomført med kunstnerorganisasjonenes assistanse i fire felt: film- og videokunst, litteratur, scenekunst og visuell kunst. Det ble stilt spørsmål som søker å avdekke hvordan kunstnere vurderer ytringsfrihetens status i forhold til 1) den juridiske beskyttelsen som finnes i Norge, 2) erfaringer med deltakelse i offentligheten og redaksjonelle og sosiale medier, 3) den norske og internasjonale politiske konteksten, og 4) kunstinstitusjonene og kulturpolitikken i Norge.

I kapittel 2 rapporterer vi at sammenlignet med 2014 er det en rimelig og høy og stabil andel av kunstnerne som mener at ytringsfriheten deres er godt beskyttet.

Men det er variasjon mellom kunstnergruppene: Spesielt scenekunstnere og tildels visuelle kunstnere er markant mindre villig til å tillkjenne at ytringsfriheten er godt beskyttet, med bare 61% for scenekunstnernes del, og 67% for visuelle kunstnere, mot et gjennomsnitt på 75%. Forfattere og filmskapere derimot, gir uttrykk for at de kjenner seg godt beskyttet, med opp mot 85% tilslutning, stabilt for forfatternes del i forhold til 2014. Bare en liten andel i 2020, 4% totalt (3% i 2014), mener man er ganske eller meget svakt beskyttet. Konklusjonen er at det sannsynligvis er enkelthendelser i feltene som preger oppfatningene. Når vi undersøkte nærmere, finner vi at hele 41% i gjennomsnitt for alle kunstnergruppene er enige i at ytringsfriheten er litt eller mye svekket de siste årene, mens bare 10% mener den er styrket. Igjen mener en langt større andel av scenekunstnere (59%) at ytringsfriheten er svekket de siste 5 årene. Og igjen tyder det på at det er hendelsene rundt *Ways of Seeing* som spesielt slår ut. En smitteeffekt kan tenkes til andre kunstnergrupper, og også billedkunstfeltet har lave tall. De årsakene kunstnerene selv peker på er først og fremst knyttet til ”konfliktnivået i det offentlige ordskiftet” og ”trusler og hatefulle ytringer om kunst og kunstnere på Internett”, samt

”usannheter og rykter som deles i sosiale medier”. For alle disse svarene er andelen scenekunstnere mellom 10 og 20% høyere enn for de andre kunstnergruppene.

Kan man fra dette slutte, slik den nye Ytringsfrihetskommisjonens mandat synes å gjøre, at ”den kunstneriske ytringsfriheten er under press”? Vårt svar heller generelt mot ”nei”. Undersøkelsen støtter imidlertid Frank Rossaviks analyse og mange kunstnere opplever at det er lettere å holde kjeft, enn å delta.¹ Samtidig indikerer svarene på flere spørsmål at kunstnere nettopp er seg sitt ansvar bevisst: De deltar i stor grad i norsk offentlighet og synes villige til å ta støytten som evt. kommer. Rossaviks bekymring for at identitære krav er en trussel mot ytringsfriheten, er noe til stede også i kunstfeltet. Men den største trusselen mot kunstneres ytringsfrihet anno 2020 anses ikke å komme derfra. Heller handler det om at vi har fått en mer uforutsigbar offentlighet og vår undersøkelse bekrefter bekymringen i Ytringsfrihetskommisjonens mandat om at ”kvaliteten på det som publiseres endres”.

Sammenlignet med internasjonale forhold og enkelte land, der kunstnere både blir drept, arrestert, anmeldt og trakassert i et urovekkende antall, er Norge et godt sted for kunstneres ytringsfrihet. Men svarene vi har fått dokumenterer at tilfeller av hatprat, krenkelser og trakassering har tiltatt. Det har også forekommet anmeldelser av kunstnere og kunstnergrupper, og kunstnere har anmeldt tilfeller av trakassering og hatprat. Arrestasjonen av rap-artisten Kamelen under en konsert i 2018 og domfellelsen av ham i Kristiansand tingrett september 2020, er en uvanlig hendelse i norsk kunstliv, som viser at bruk av juridiske sanksjoner kan forekomme også i Norge.

Funnene vi presenterer i kapittel 3 viser at det er høy deltakelse fra norske kunstnere i offentligheten: Det er 10% flere av kunstnere i 2020 enn i 2014 som har deltatt i debatter og skrevet innlegg mm., og både engasjement og antall debatter om kunstneres ytringsfrihet har steget de siste fem årene. En forklaring ligger i at terskelen er senket, i og med nettets og de sosiale mediene (f.eks. *Facebook*) åpne kommentarfelt. Og igjen er det scenekunstnerne som deltar mest, mens forfatterne, som var mest framtrædende som debattanter i 2014, nå kommer lavest ut. Men det er forfatterne som fortsatt skriver innlegg, på tradisjonelt vis. Når forfatterne slik står fram i offentligheten, er det et gjennomsnitt på 17% som opplever å bli begrenset i sin ytringsfrihet, mens hele 29% av scenekunstnerne opplevde det slik. Over halvparten av alle kunstnere oppgir også i stor eller ganske stor grad at de engasjerer seg på vegne av svake grupper i samfunnet. Men bare 30% mener de har fordel av å være kunstner når det gjelder å slippe til. Det er så mye som 12 % lavere enn i 2014 og må skyldes endringer i de redaksjonelle mediene. Forfattere synes likevel i noe større grad at de fortsatt er begunstiget, med 42% andel. Men i 2014 svarte hele 67 % av forfatterne at de hadde fordel når det gjaldt å komme til ordet i norske medier. Porten oppleves mao. som mye

¹ Frank Rossavik *Best å holde kjeft? En liten bok om ytringsfrihetens krise*, Cappelen Damm 2019.

smalere enn før og forklaringen kan være at redaksjonelle medier både prioriterer kunstdebatter og kulturpolitikk lavere enn før, og prioriterer innlegg fra sine egne kommentatorer framfor åpen debatt.

I kapittel 4 går vi inn på kunstneres vurderinger av ytringsfrihetens grenser. I vurderingen av ”risikosoner” der ytringsfriheten kan bli berørt, svarte 40% av kunstnerne totalt at ”personlige belastninger med å stå fram i offentligheten” var noe de var berørt av i stor grad, mens 37% pekte på ”risiko for å bli gjenstand for hatefulle ytringer i sosiale medier”. Disse tallene viser en markant endring siden 2014, da bare 13% mente at hatefulle ytringer på sosiale medier var et problem. 34% totalt er i 2020 også opptatt av ”risiko for å falle i unåde” hos maktpersoner og/eller finansieringsinstitusjoner. Interessant var det her at både scenekunstnere (47%) og filmkunstnere (54%) var langt mer opptatt av dette enn visuelle kunstnere og forfattere.

Som i 2014 rapporterer 27% av alle kunstnere i 2020 at de i stor eller ganske stor grad er berørt av reaksjoner fra grupper som mener seg spesielt berørt. Det kan sies å være et stort tall som gir grunnlag for bekymring, slik Ytringsfrihetkommisjonens mandat blant annet gjør. På den annen side er det lite som tyder på at mange kunstnere opplever frykt eller tar vidtgående hensyn i slike situasjoner. Som i 2014 rapporterer en stor andel kunstnere i 2020 at de tar få eller ingen hensyn til om kunsten de skaper er uanstendig, provoserende eller støter religiøse følelser. Det siste er verdt å legge merke til: En stor andel kunstnere sier i 2020 at de ikke er villige til å ta hensyn for å unngå å støte folks religiøse tro. Det samlede tallet for de to kategoriene der man er mest villig til å ta hensyn, er samtidig halvert siden 2014.² Men når det gjelder diskriminering og å fremstille mennesker på nedverdiggende måter, samt seksuell trakassering, vil kunstnere oftere ta hensyn. Dette er ytringer som uansett kan være ulovlige etter straffeloven, men det er i tillegg grunn til å tro at #metoo-bevegelsen og økt bevisstgjøring også spiller inn.

Flere av svarene vi gjennomgår i kapittel 5 indikerer at det er konflikter rundt kunstens verdi og status i det norske samfunnet, og at det følger mer trusler, vold og trakassering enn før med det å være kunstner. Ofte står kunstnere også alene, når stormen kommer, noe som kan forklare at staten så ofte ses som en garantist for kunstneres ytringsfrihet i Norge. Kunstnere opplever det derimot ikke som problematisk for deres ytringsfrihet at de mottar stipender og støtte til prosjekter fra kulturpolitiske ordninger. En aktiv kulturpolitikk har stor legitimitet blant kunstnere, og kun 8% totalt av alle kunstnerne som svarte på undersøkelsen, mener statlige støtteordninger bør erstattes av andre former for finansiering og finansieringskilder. Man vet hva man har, men ikke hva man får.

Undersøkelsen tar for seg hele perioden fra 2014 til 2020. Og 2020 synes å kunne bli stående som et nytt vendepunkt: Siden undersøkelsen ble gjennomført

har Black Lives Matter-bevegelsen mobilisert til demonstrasjoner i Norge, og opprop mot strukturell rasisme har skaket Kunsthøgskolen i Oslo. Senere gjorde tiltalen mot Laila Bertheussen teaterforestillingen *Ways of Seeing* til hovedmotiv i en straffesak om trusler mot landets demokratiske institusjoner, og i november ba den tyrkiske ambassaden Oslo kommune om å fjerne et kunstverk i Oslos gater. Sist men ikke minst har koronasituasjonen gjennom hele året satt norsk kulturliv på sparebluss.

² Det er i enkelte tilfeller ikke uproblematisk å sammenligne tallene mellom 2014 og 2020 i og med at spørsmålsstillingen og svarkategoriene kan være noe endret.